

ВЕЛЧО ВЕЛЧЕВ

ПУШКИН В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Александър Сергеевич Пушкин — най-пълния израз на руския дух (Горки), родоначалник на реализма в руската литература — е велик писател хуманист, един от онези поетически гении, чието дело бележи етап в развитието на художественото мислене на човечеството. Неговото творчество, дълбоко и всеобемно като живота, страстно устремено напред, ще бъде винаги актуално и вълнуващо, ще привлича погледа на читатели, критици и писатели.

Още на времето великият критик Белински с право пише за него: „Пушкин принадлежи към гениите творци, . . . които, работейки за настоящето, подготвиха бъдещето и поради това не могат да принадлежат само на миналото. . .“ И това е валидно както за собствената негова родина, така и за други страни и народи. В своето творчество Пушкин отразява основните стремежи на новото време, когато неудържимо се рушат началата на средновековното минало. Той е поет, който „възславя свободата“ в един момент, когато в цяла Европа се извършват освободителни движения. Всички това издига високо Пушкин, отрежда му мястото на поет с епохално значение, който упражнява влияние и в други страни, през други епохи, върху други народи, развитието на които поставя задачи, подобни на онези, които той поставя и решава в своята страна и епоха. Влиянието на Пушкин в България прониква твърде рано. Влязъл дълбоко в културния бит на народа, в неговия дух, в сърцето на много писатели, Пушкин напълно естествено става за редица български поети предмет на възторг, който се излива в лирически стихотворения, които най-често съпътствуват негови юбилейни тържества.

I

В България Пушкин е от онези поети, които са най-много четени, най-широко превеждани, упражнили дълбоко въздействие върху литературата, различно по характер и значение в зависимост от условията на историческия момент. Чрез преводи, преработки, влияние върху творчеството на определени писатели, критични статии и пр. авторът на „Евгений Онегин“ навлиза в българската литература още преди Освобождението на България в 1878 г., през периода на най-силен подем на национално-освободителното движение — 50—70-те години на XIX век. През това именно време се създава българска национална литература, преодоляват се първите ученически опити в областта на новобългарската поезия, под перото на П. Р. Славейков, Л. Каравелов и Хр. Ботев се фор-

мира методът на реализма. И тъкмо сега, преди да се яви в превод, за да стане достояние на масовия читател, преди да заплени въображението на наши поети и да стане за тях учител в поезията, преди да привлече погледа на наши критици Пушкин се чете в оригинал от българи, които учат в Русия през 40-те и 50-те години на миналия век. Навярно тези руски възпитаници, между които могат да се наброят имената на по-късни книжовници, поети, фолклористи, преводачи, като Н. Геров, Ботьо Петков, Д. Чинтулов, Н. Михайловски, Ат. Чолаков, Ив. Богоров и др., внасят за пръв път името на Пушкин в България.

През разглеждания период Пушкин се появява и в българската критика. Името му се поменава в българския печат за първи път в статия от неизвестен автор, печатана в „Цариградски вестник“ през 1848 г., в която той е наречен „сатирик“. По-късно първият български литературен критик Нешо Бончев (1839-1878) в известната своя статия „Класическите европейски писатели на български език и ползата от изучаване на произведенията им“, като посочва руската литература за образец на българската, обръща особено внимание на Гогол. Изтъквайки нейния реализъм и народностен характер, той вижда най-бляскавите му прояви в творчеството на Крилов, Пушкин и Гогол. Специална статия за великия поет излиза под перото на известния просветен деятел Йоаким Груев — „Поезията на Пушкин“. Говорейки за някои моменти от живота на Пушкин, спирайки се на някои негови поеми, авторът особено силно подчертава народностния характер на творчеството му, плод на неговото приобщаване към фолклора.

Наред с всичко това много по-важно е, че не закъсняват да се явят и плодове от творческия допир на наши поети с Пушкин. Той е познат на първия значителен поет-демократ П. Р. Славейков (1827—1895), който жадно търси неговата поезия, чете произведенията му в хрестоматиите на Галахов и Филонов, в отделни издания и пр. В сбирката си „Смесна китка“ от 1852 г. той побългарява негови стихотворения — „Не пой, красавица, при мене“, „Погасло дневное светило“ и др. По-късно превежда от него — „Если жизнь тебя обманет“, „Я пережил свои желанья“, „Брожу ли я вдоль улиц шумных“, „Эпиграма“ и др. Най-важното е, че за известни свои творби като „Не пей ми се“, „Жестокостта ми се сломи“, „Изворът на белоногата“ Славейков получава известни творчески потици от страна на Пушкин.

Така дълбоко навлязъл в българската литература, очаровал жадния за художествено четиво читател, утвърден от критиката като идеал за народен поет, оплодотворил щастливо творческите търсения в зората на новобългарската поезия, Пушкин сам става предмет на художествено изображение още преди Освобождението на България в 1878 г. П. Р. Славейков пръв в българската литература дава поетичен израз на своя възторг пред Пушкин. Плодотворният творчески допир, подпомогнал чувствително неговото израстване като творец, е намерил и своето забележително по простота и сърдечност поетическо признание. В стихотворението си „Пушкину“ Славейков е изразил дълбоките си връзки, вътрешната си близост и изключителната си любов към Пушкин:

Не бе ми брат
по муза беше ми познат,
но мил ми беше от брат по-много.

Пушкин не престава да бъде актуален и в периода след Освобождението на България до към средата на 90-те години на XIX век. При усиленото развитие на капитализма, главна задача на литературата е изобличението на буржоазното общество — рязко отрицателното изображение на новия герой на епохата, рицаря на капиталистическото натрупване. През този нов етап от развитието на реализма се превеждат не само лирически стихотворения, но повечето от големите произведения на Пушкин — „Кавказкий пленник“, „Бахчисарайски фонтан“, „Цыганы“, „Борис Годунов“, „Скупой рыцарь“, „Моцарт и Сальери“, „Дубровский“, и др., много от които търпят по два—три превода. Особено характерно е, че между преводачите на Пушкин са най-значителните писатели по това време—Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Алеко Константинов, Кирил Христов.

Критичната литература върху Пушкин се свързва предимно с тържествата около откриването на неговия паметник в Москва през 1880 г., при което особено се налага възгледът на Достоевски за Пушкин, развит в известната негова реч на тези тържества.

Много по-голям интерес обаче представлява онова въздействие, което Пушкин е упражнил върху български поети през това време. Горещ негов поклонник за цял живот е народният поет Ив. Вазов (1850—1921). Запознал се най-напред с неговата поезия още в 1865 г. в Калофер, където жадно поглъща „руските книги“, „съчиненията на Белински, Лермонтов, Пушкин“, той сам признава, че руската литература е „изиграла голяма роля“ в неговото развитие, открила му е „цял нов мир“, развила е у него „нов вкус“. И нищо чудно, че още в 1870 г. той пише стихотворението „Борба“, което твърде отблизо напомня Пушкиновото „Чернь“. Известни поетически нашепвания от Пушкин — монологът на Пимен от „Борис Годунов“ — могат да се видят в известното Вазово стихотворение „Паисий“ от „Епопея на забравените“. Не без поетическо внушение от страна на Пушкин Вазов написва стихотворението „На Ком“, над което слага и мотото от Пушкиновото стихотворение „Кавказ“. По-съществено е обаче въздействието върху цялостното му творчество, върху създаването на художествен вкус, върху художественото му майсторство. И тъкмо в това отношение Вазов ни е оставил забележително признание: „Пушкин и Лермонтов са ми открили тайната на стихотворството. Давали са ми уроци по музика на речта, по красота на формата, по изразителна краткост на мислите“.

Колко дълбоко образът на Пушкин е залегнал в сърцето на народния поет Иван Вазов се вижда от факта, че той не само прави бележити изказвания за него, носи в паметта си негови стихотворения, изпитва неговото поетическо внушение в свои произведения и пр., но и сам му посвещава забележителни стихотворения. Още в 1885 г. той печати стихотворение, озаглавено „Пушкин“.

В тона на душевна изповед, в четиристъпни ямбични стихове, които в своя ритъм следват драматичния тон на чувството, Иван Вазов дава израз на своето признание за онази роля, която има за него творчеството на великия поет. То му помага да превъзмогне тежестите на онази бурна действителност, сред която живее в годините наскоро след освобождението на неговото отечество. Тези тежести понякога са толкова големи, душата на поета се чувства така потисната от непосилна тъга, че жи-

вотът престава да му бъде мил и той зове смъртта да го освободи от такова съществуване. И тъкмо в такъв момент с изключителната сила на обаянието си поезията на Пушкин играе за него ролята на лечител на болките му, на негов спасител.

И казах си: о смърт, земи ме,
тоз ад в гърди ми прекрати! . . .
Но ето Муза посети ме
небесна и ме укрепи.

И Пушкин не само разведря душата на поета, не само го успокоява в неговите тревожни вълнения, които го изправят пред трагична безизходност, но му подсказва, че творчеството, поезията, пресъздаването на живота помага да се надмогнат неволите на този живот, болките от него. Не напразно сам Вазов слага подзаглавие на това свое стихотворение „Из бури и мелодии“. За него Пушкин е поетът, който го е насочил да превръща бурите на живота в художествени създания. Нещо повече: великият руски поет го е вдъхновил за тези му творби. Закрилян от музата на своя събрат по перо, народният поет признава:

и, вдъхновен, във песни аз
излях душата си кахърна.

Започнал с отчаяние в началото на стихотворението, Вазов завършва с оптимистично ликуване. Поетът трябва не да роптае, а да бъде признателен за изключителните дарове, с които е удостоен.

Певец! На бога не гълчи.
Той в теб два дара чудни лее:
сърце — от язви да более,
поезия — да ги лечи!

И за това прозрение във великото предимство на поета, за неговата отзивчивост към страданията и превъзможването им чрез творчеството, за изключителната мисия на художника нашият народен поет Иван Вазов е задължен на Пушкин.

III

Пушкин не престава да привлича вниманието и през времето от последните години на XIX век до края на Първата империалистическа война, когато социалните противоречия се изострят, на сцената излиза решително българският пролетариат и селячество, наред с реализма се оформява пролетарската литература и модернизмът. Лирическите произведения от Пушкин, които се явяват в периодическия печат, се допълнят от преводи на негови значителни произведения — „Полтава“, „Каменный гост“, „Капитанская дочка“, „Борис Годунов“, „Пиковая дама“, „Русалка“, „Кавказкий пленник“ и др. Между преводачите и сега изпъкват видни български писатели — Пенчо Славейков, К. Христов, Л. Стоянов, Гео Милев, Ив. Ст. Андрейчин и др.

Най-значителните прояви в критичната литература върху Пушкин са статиите на Пенчо Славейков — „Потаената скръб на поета“, „Пушкин в България“, „Пушкин като национален поет“, „Пушкин в преводи“, излезли в 1899 г. по случай чествуването на 100-годишнината от рождението на поета. Като издига високо Пушкин, виждайки в творчеството му отражение на народния руски дух, Славейков изказва и някои неправилни мисли, които, макар че извикват полемика още на времето, дълго време

оказват влияние в една или друга степен. Като оставим на страна твърде ценните за онова време сведения за разпространението на Пушкин в България, в тези статии на Славейков своеобразно се съчетават идеите на Достоевски за широката отзивчивост на Пушкин като белег на руския дух с идеите за конфликта между издигнатата личност и обществото като коренна предпоставка за трагизма и тайната скръб на великия поет.

В 1912 г. е отбелязана 75-годишнината от смъртта на Пушкин. До каква степен е било силно обаянието от него, колко много е възлагано на неговото творчество в условията на литературната борба между различните направления тогава, се вижда от публикувания наскоро дневник на писателя П. Ю. Тодоров. За 19 януари 1912 г. той пише: „Руско-българското дружество ме кара да чета за Пушкин — 75 имало от смъртта му. Всичките „въпроси“ на нашата литературна действителност са разрешени от произведенията на Пушкин — език, сюжет, форма, критика“¹.

И през този период народният поет Иван Вазов не престава да живее с образа на Пушкин. Петнадесет години след като написва първото си стихотворение за него, по време на неговия юбилей през 1899 г. той му посвещава ново стихотворение, в което синтезира всички мисли и чувства, които десетилетия наред е будил в неговата душа певецът на свободата.

Озаглавено „Стогодишнината на Пушкин“, стихотворението е написано към самата дата на чествуването — 26 май 1899 г., което се е отложило. Това се доказва не само от известия в тогавашната преса, но и от писмо на самия Вазов до Ив. Д. Шишманов от 31 май 1899 г., в което му изпраща стихотворението за отпечатване, съобщавайки му, че „то е свързано с тържеството, което не е станало, за жалост.“² Към това Вазов добавя, че при обнародването на стихотворението трябва да се направи „уговорка“. Тържеството е станало около един месец по-късно, но уговорката в кн. 9—10 на списанието се запазва.³ И чак в септемврийската книжка на сп. „Българска сбирка“, където стихотворението се печата за втори път, в редакционна бележка се указва и поводът за написването му: „Декламирано в „Славянска беседа“, в София, по случай тържеството на Пушкиновата годишнина“. Вече в сбирката „Под нашето небе“ Вазов в разширена подзаглавна забележка съобщава, че стихотворението е издекламирано на 29 юни 1899 г. Трябва особено да се подчертае, че в условията на историческия момент, когато в България се води остра и ожесточена политическа борба за ориентация към Русия или към Западна Европа, това стихотворение на Вазов се явява силно актуално — то дава израз на Вазовото преклонение пред Русия, изразява неговия отпор срещу русофобските настроения у известни политически среди тогава.

В „Стогодишнината на Пушкин“ горещият възторг на народния поет пред славянството, пред руския народ, пред поетическия гений на този народ, представен така мощно и величаво от Пушкин, се слива в едно с неговия патриотизъм, с гордостта му, че е българин и славянин, че заедно

¹ В. Велчев, Откъс от дневник на писателя П. Ю. Тодоров. Език и литература, XI, 1956, кн. 6, стр. 465.

² Проф. Ив. Д. Шишманов, Ив. Вазов. Спомени и документи. София, 1930, стр. 260.

³ В сп. „Български преглед“, V, 1899, кн. IX и от X, май — юни, се дава под линия бележка от редакцията: „Тая ода щеше да бъде четена в деня на Пушкиновия юбилей в Славянска беседа. По непредвидени причини обаче тържеството се отложи.“ (стр. 1).

с българския народ споделя славата на великия си славянски брат. Това чувство на народния поет прераства в истинско преклонение, издига се в неподправен патос, който се излива в плавни стихове, в енергичния, наситен с много естествени ударения ритъм на смесен шестостъпен ямб, в тържествена, архаизирана лексика.

Стихотворението започва с гордото признание на поета, че и неговия народ се откликва на великото празненство на Русия:

И ний ведно с Русия великата ѝ слава
празнуваме — поета ѝ празнуваме любим,
и нам душата отклик на радостта ѝ става
в триумфа ѝ се месим и гордостта ѝ делим.

За нашия народен поет Пушкин е не само руски поет — той е „гений славянски“, „братски певец на „децата балкански“. Особено забележителен образ на Пушкин създава Вазов, когато рисува неговата изобразителна мощ. Давайки простор на своята поетическа хиперболизация, за да покаже силата на обаянието от неговото слово, той го оприличава на музиката на Орфей. За да покаже колко е голямо и значително неговото дело, той го сравнява с „вълшебни мирове“, които поетът е оставил на света. Под неговото перо славянската реч е доведена до изключителна мощ и звучност. Такава поезия ще расте в съзнанието на поколенията не само с недосегаемата си красота, но и с устрема си към едно по-добро бъдеще:

Столетия ще минат,
а славата му мила сè громка ще ехти,
във любовта народна ще расне исполинът,
с напевите си чудни, с високи си мечти.

Стихотворението завършва с патетична възхвала към родината на поета, която измерва своето величие и с това, че е родила Пушкин:

Привет, земя велика, по шир, по брой, по сила —
по дух, велика също — що Пушкина роди:
чело по-славно нивга с венци не си красила,
ни толкоз сладко били са руските гърди!

IV

Времето от края на Първата империалистическа война до народната победа в 1944 г. бележи нов етап в развитието на българската литература, който дава отражение и във възприемането на Пушкин. Наистина активният и масов отпор срещу фашизма, влиянието на Великата октомврийска социалистическа революция, демократизацията на литературата и преминаването на редица писатели модернисти на страната на народа, утвърждаването на социалистическия реализъм и пр. сложиха нови задачи пред българската литература. Както е естествено да се очаква, през този период най-силен е интересът към съветската литература. Горки, Маяковски и Блок, Шолохов, Ал. Толстой и Островски владеят умовете на прогресивните читатели и писатели. Поезията на Пушкин обаче и сега не изгубва своя чар.

Най-талантливите поети от този период четат Пушкин, осмислят творчеството му съобразно своя мироглед и задачите на момента. Великият пролетарски поет Хр. Смирненски (1898—1923), под чието перо социалистическият реализъм в българската литература се издигна на по-висока степен, е един от възторжените почитатели на Пушкин. Него-

вите другари единодушно говорят за голямата му любов и увлечение от руската литература и най-вече от Пушкин. „Най-любими му бяха Пушкин, Крилов, Лермонтов, Максим Горки, Тургенев“ — пише Г. Д. Наков. Но Пушкин е за Смирненски не само поет, но и гражданин, който укрепва мирогледа му. Така възпитан от великия руски поет, Смирненски е влияел в същата насока върху другарите си: „Христо ни въвеждаше в духовния свят на нашите и чужди писатели, главно руските, — казва Тома Янев. — Той ни интересува за творчеството на Максим Горки, Пушкин, Лермонтов, Тургенев, Некрасов, за които говореше с увлечение и възбуждение като борци за по-добра участ на човечеството. И Христо заключаваше, че светът трябва да стане по-добър и че това няма да дойде като дар от небето“.

За времето на антифашистката борба твърде показателно е отношението към Пушкин и на най-талантливия поет от това време — Никола Вапцаров (1909—1942). Спомените за него свидетелствуват не само за живия му активен интерес към съветската, но и към руската класическа литература. Нейният борчески, героичен, освободителен характер е бил съзвучен с настроенията на Вапцаров в условията на фашисткия гнет. В другарска среда той декламира с въодушевление „Демон“ и „Смърт поета“ на Лермонтов, „Стансы“, „Пророк“, места от „Полтава“, „Цыганы“, „Медный всадник“, „Евгений Онегин“ и др. Вапцаров обича и Толстой, и Некрасов, и Гогол, и Чехов, и Чернишевски, и Добролюбов, но пред Пушкин изпитва същинско преклонение. За него той е поет в истинския, най-висок смисъл на тази дума. Той вижда в него ненадминат гений на поезията, който може да бъде образец и наставник за всичко най-високо в областта на поетическото изкуство. „Всеки поет трябва да се учи от Пушкин — говори убедено той. — Сега мнозина от нас пишат едни особени стрихотворения или, по-точно казано, стихоплетствуват. Пушкин е гений, равен на когото мъчно може да се намери“.

Пушкин е за Вапцаров един от онези поети, които му откриват път за дейност в живота, които сочат изход от трудностите, чертаят перспективи за по-добра участ на човека. Като говори за увлечението си и от големите западноевропейски писатели, Вапцаров признава: „Всички тия писатели ме учиха да разобличавам злото, но същевременно ме успокояваха с утешителни илюзии“. Дейна натура, Вапцаров не се задоволява само с установяване на социалните злини и пасивно негодувание срещу тях. „Те (западноевропейските писатели — б. м.) не ми помогнаха да си обясня — продължава той — какво трябва да правя, кой е виновен защо милиони хора се събуждат с мъчителната мисъл за всекидневния залък хляб, а друго едно малцинство тъне в разкош и безделие“. Противопоставяйки руските писатели на западноевропейските, Вапцаров завършва: „На всички тези въпроси ми дадоха отговор големите руски класици“. Както се вижда, руските писатели, а между тях несъмнено и Пушкин, дават на Вапцаров не само познание за живота, но същевременно обясняват този живот, откриват погледа на поета за класовия антагонизъм в обществото, подсказват начин за преодоляване на класовите неправди, укрепват увереността му за борба срещу тях. Интересът към Пушкин се засилва особено към 1937 г., когато се чествува стогодишнината от неговата гибел.

През разгледания период се превеждат най-много от неговите стихотворения, явяват се в нови издания или се превеждат за пръв път „Полтава“, „Русалка“, „Руслан и Людмила“, „Скупой рыцарь“, „Цы-

ганы“ „Кавказский пленник“, „Капитанская дочка“, „Кирджали“, „Пиковая дама“, „Борис Годунов“, „Евгений Онегин“ (7 превода) и др. Най-активните преводачи са видни писатели антифашисти—Л. Стоянов, Радевски, Мл. Исаев, Орлин Василев, Б. Райнов, Н. Хрелков, Кр. Пенев, М. Грубешлиева, Е. Багряна, П. Матеев и др. Особено знаменателно е, че през това време се яви в български превод под редакцията на Л. Стоянов събрание на Пушкиновите съчинения в 10 тома. Отделните томове се придружават от встъпителни статии, които отразяват завоеванията на съветското литературоведение върху Пушкин, което чрез това издание се наложи на голяма част от обществото. Излязло през 1942 г., когато Втората империалистическа война срещу Съветския съюз беше в разгара си, десеттомното издание на Пушкин играеше ролята на отпор срещу фашизма на един сектор от идеологическия фронт.

В критичната литература върху Пушкин през този период не липсват идеалистически тълкувания на творчеството му, които целят да притъпят социалното острие на поезията му, игнорират обществената насоченост на творчеството му. Има дори случаи, при които се прави опит да се намали или най-малко да се оцени неблагоприятно въздействието на руската литература в дадения момент. Към това време се отнасят и опити за научно осветление делото на Пушкин, за преодоляване твърде разпространеното у нас идеалистическо, в основата си славянофилско, схващане на Достоевски за великия поет. Трябва обаче особено да се подчертае, че в популяризирането на Пушкин сега се извърши твърде много, че главната заслуга в това отношение се пада на прогресивната българска интелигенция, която се прояви най-дейно през юбилейната 1937 г. Правят се преводи, изнасят се сказки, печатат се статии, пишат се стихотворения за възслава на великия поет, за да се събуди всенароден интерес към неговото дело и към руския народ. Най-важна проява на любовта към Пушкин е изданието под редакцията на Гьончо Белев лист „А. С. Пушкин. 100 години от смъртта му“. 20 февруари 1937, 16 стр., снабден с богати илюстрации. В него участвуват със статии, преводи, стихове за Пушкин и пр. видни общественици, литературни критици, писатели — Тодор Павлов, Т. Самодумов, Трудин (Сава Гановски), Г. Бакалов, Л. Стоянов, Н. Хрелков, Мл. Исаев, А. Тодоров, М. Марчевски, М. Грубешлиева, Кр. Белев, Г. Цанев, П. Матеев, Кр. Пенев и др. Наред със статиите от български автори тук се дават и статии от съветски литературоведи — А. Цейтлин, В. Вересаев, К. Чуковский, В. Кирпотин и др. Трябва да се подчертае, че посредством този лист още през господството на фашизма прониква до известна степен в България онова разбиране и оценка на Пушкиновото литературно наследство, до което беше достигнало в момента съветското литературоведение, разкрило характера на Пушкиновия реализъм, показало националното и световно значение на великия поет. Показвайки влиянието на Пушкин върху българската литература, което не е преставало близо един век, пишещите по този въпрос сега особено подчертават, че в България Пушкин е съдействувал да се тласне напред общественото развитие, че е прозрял и изразил „много от тенденциите на бъдещето“ (Трудин), че е научил българската интелигенция „да вярва и се бори за най-възвишените идеали на човечеството“ (Л. Стоянов). Заслужава да се отбележи, че през това време и българското пушкиноведение вложи своя дял в оценката на Пушкиновото дело. В статията си „Защо Пушкин е велик поет“, като изхожда от положенията на Ленин в работите му върху

Толстой, Тодор Павлов дава марксистически правилна постановка за решаване проблема за световното значение на Пушкин. Полемизувайки с онези, които при решаване на този проблем свързват творчеството на Пушкин само с идеологията на декабристите, той пише: „Дълбоките корени, а следователно и силата, величието и трайното значение на поезията на Пушкин трябва да се търсят същ о т ъ й и в особените дълбоки връзки, в духовното единение, стигащо понякога до сливане на „прогресивния дворянин“ Пушкин с широките народни и преди всичко селски маси, с бита, поезията, страданията, силата и слабостите, величието и слабостите на руския народ“.

Честнуването на Пушкин през 1937 г. обаче далеч надхвърля задачата да се определи значението на поета в руски и световен мащаб, да се покаже влиянието му в България. Това честнуване в онзи исторически момент, когато фашизмът подготвяше Втората империалистическа война, се превърна в отпор срещу настъпващата тирания, в ярка проява на солидарност с прогресивното човечество, в мощна манифестация на любовта към Съветския съюз като негов авангард. „Поетическото дело на Пушкин — пише Л. Стоянов в статията си „Представител на човечеството“ — днес обединява мислите на цялото културно човечество и ги насочва към страната, дето неговият гений намира най-висока оценка и най-пълно признание. Художникът, хуманистът, реалистът, романтикът Пушкин, борецът за по-добро бъдеще на човечеството, ненавижникът на самодържавието и самозабравилата се дворянщина днес израства в пълното си величие, заема достойно истинското си място. Само в страната на новата култура, в свободната страна на Съветите можеше Пушкин да получи достъп в сърцата на милионите, да спечели наистина любовта на калмика и тунгуза, на целия народ, на „малък“ и „голям“.

През този именно период — от края на Първата империалистическа война до народната победа през 1944 г., когато името на Пушкин става знаме на борбата срещу фашизма, се явяват и най-много стихотворения за великия поет. Особено съществено е, че сега неговият жизнен подвиг и дело се осмислят иначе. Образите, които създават за Пушкин българските поети, в една или друга степен издават друг характер на типизиране жизнените явления, друг принцип на обобщаване, друг метод на художествено усвояване действителността — социалистическо-реалистически. Жизнената съдба и творческо дело на поета, паднал под удара на самодържавието, се осмислят под знака на прогресивни социални идеали: у Пушкин се вижда далечен предтеча на осъществения в неговата родина, в Съветския съюз, нов, социалистически строй.

Пролетарският поет Димитър Полянов (1876—1953) още в 1919 г., ознаменувайки двегодишнината от Великата октомврийска социалистическа революция, пише стихотворението „Съдът на безсмъртните. 1917 — ноември 1919“, в което наред с другите руски писатели, величае и Пушкин като косвен участник в делото на Октомври. С искрен възторг, без особена сила на поетическия израз, Полянов говори, че Великата октомврийска социалистическа революция е извършила своето дело, че е сложен край на едно робство, че свободата е извоювана с кръв. И сега поетът зове руските писатели да произнесат своя съд над станалото, да изрекат оправдание над него, да му дадат историческа санкция. Присъдата на поетите е за Полянов присъда на народа. На първо място между тези великани-съдници в този „величествен ареопаг“ на гениите на художественото слово е великият руски поет:

Тук Пушкин е, със вдъхновение
Възпявал всяка красота,
Мечтал за мощ и упоение
На боя кървав в яростта.

Пушкин, наред с останалите руски поети, е вестителят на „божия глас“ над завоюваната свобода — заедно с другите и той произнася над нея признанието:

И екна вик: благословена,
закрилай волний человек!
От истината вдъхновена,
бъди отниче и во век!

Пушкин е за Полянов изразител на народната правда. Сам борец за свободолюбиви идеали, той дава санкция на делото на революцията, благославя за живот във вечни времена завоюваната чрез нея свобода.

След Полянов най-много стихотворения се явяват през 30-те години, по-точно — през юбилейната 1937 г. В столичната и провинциална преса, в специалния Пушкинов лист под редакцията на Гьончо Белев и в други издания за Пушкин, се пишат възторжени поетически творби, които през това време чрез средствата на художественото слово укрепват фронта на съпротивата срещу фашизма. Между поетите, които създават произведения за Пушкин, са Мария Грубешлиева, Младен Исаев, Пантелей Матеев, Крум Пенев, Ангел Тодоров и др., които по свой начин дават поетичен израз на своето преклонение пред великия руски поет, създавайки образи, различни по художествената си яркост и убедителност. Най-значително творческо завоевание през този период прави Никола Вапцаров.

Напълно естествено е, че Вапцаров, такъв горещ поклонник на руската класическа литература и особено на Пушкин, създава и стихотворение за него. В малката поема „Пушкин“, написана през юбилейната 1937 г., в свободен ямбичен стих по типа на стиха на Маяковски, Вапцаров разкрива образа на великия поет върху фона на неговата епоха. Черпейки поуки от историческия опит на Пушкиновата родина и новото отношение към поета в нея, Вапцаров укрепва своя оптимизъм в борбата за революционно преобразуване и на своята страна. В тона на съдържана изповед, с интонацията на беседната, разговорна реч, с прости, но изразителни поетически краски, Вапцаров е създал едно забележително по своята идейна съдържателност стихотворение. Неговата поетическа творба се открива с нарисуваната стегнато, но изразително, на места с езоповски език картина на Русия по времето на Пушкин, при господството на крепостничеството и самодържавието, когато над страната цари невежество, потисничество, духовна неподвижност на масите и върху почвата на всичко това цъфти дворянският разгул:

Русия — мрак.
Русия — гнет.
Неразорана целина.
Вертеп. . .
Свирепа тишина.
На север — тундри, ветрове,
на юг — безкрайни диви степи.
А времето не бърза,
крета
като бездомно,
старо псе.

Срещу това Вапцаров противопоставя съвременното нему положение в Съветския съюз. Колкото в някогашното мрачно минало за руския народ са останали недостъпни плодовете на Пушкиновия поетически гений, толкова сега, „днес“, са създадени други условия на живот, които откриват други перспективи и за живота на народа, и за съдбата на човека. И това е, защото единението на трудовите класи, направлявани в своята борба от идеологията на революционния пролетариат, създават нов живот на народа, нова участ на поета.

Тогава простия народ
не знаеше за твоите песни.
Ти беше чужд и неизвестен.
Но ето днес —
тудът задружен,
задружния човешки ход,
и тази обща светлина,
роди един щастлив живот.

В този именно нов, щастлив живот вече няма трагическата отчужденост между народ и поет. Освободеният работник сега може да обърне поглед и към прелестите на природата, и към красотата на изкуството, може „през обедната си почивка“ да чете Пушкин и да го чувства „като другар“, защото и той, работникът, е създател, творец, двигател на новия етап от историческото развитие:

Той има хляб,
и гордостта,
че там във фабричния грохот
мазолестата му ръка
твори една епоха.

И не тревожен
той разбира
отгде извира
песента.

Този работник, израсъл в борбата, просветен от знанието, разбира не само поезията на Пушкин, неосъществените честолюбиви пориви на Мазепа, несбъднатите възвишени възжелания на Ленски. Той прозира ясно и причината за гибелта на Пушкин, жертва на суетното и напразно настъпление на една класа да спре хода на историята, който е сринал всякакви неправди и неотменно осъществява нов живот, съзвучен с волната Пушкинова песен, обичан като нея:

Но, неуспяла в своя пробив —
животът тръгнал пак напред,
животът сринал тези тесни
стени. И простия народ
се влюбил в твоите звучни песни,
и в своя нов живот.

И в рамките на този живот не само работникът се радва на Пушкиновата поезия, но и щастливата колхозничка, която обича млад матроз, живее с тази поезия, която за нея се слива с красотата на колхозните поля, с щастието на собствения ѝ живот:

Едно момиче от колхоза
обича млад матроз.
И тъй неволно, без да ще,
напева твои стихове.
И после спира. . .
Златна шир
наоколо.

И класове.

Усмихва се и разцъфтява
на устните му ален мак:

— „Ах, с колко радост се живее
мой млад, любим моряк!“

Но Пушкин не е за Вапцаров само участник в новия живот на руския трудов човек — работник и колхозник. Той не само намира своето естествено място в този свободен живот на новия човек. Неговата поезия не само е станала естествена духовна храна за човека през епохата на социализма. Стихотворението на Вапцаров заедно с това показва великия пример, който опита на съветския народ има за него като поет, в неговата родина, при условията на живота в нея. Както в началото на стихотворението той рисува нерадостната картина в Русия по времето на Пушкин, противопоставяйки я на положението там през съветската епоха, така и в края на стихотворението той с изключителна пестеливост на поетическите багри противопоставя на съветската страна своята родина, в която свирепствува фашизмът. С това той подбужда устрема към борба за друг живот. Но заедно с това открива изглед и към поета в неговата родина, към собствената си мисия на борец и изобличител в тогавашната историческа среда и обстановка. Участието на Пушкин, чието величие засиява едва в ерата на социализма, е поучително и за него. Тази участ дава крила на неговия борчески социален оптимизъм. В не по-малка степен и самата поезия на Пушкин усъвършенствува острието на неговото слово.

Това е там.

Но ето днес —

защо? — не знам,

но аз се уча

да пиша всеки

свой протест

тъй искрено

и толкоз звучно.

Стихотворението на Вапцаров, изключително богато по своята идейна съдържателност, бляскаво по простота, измереност и икономичност на поетическите средства, рисува съдбите на два народа и чрез участието на Пушкин сега сочи мисията на поета при новите условия на живот.

М. Грубешлиева в стихотворението си „На Пушкин“ създава висок образ за великия поет. Неговата гибел не е плод на отмъщение, нито на бездушие от страна на нищожния убиец. В трагическата участ на поета тя вижда участието на руското самовластие, осмисля гибелта на Пушкин върху фона на сблъскването на две епохи:

Не беше мъст, безумие не беше,

а заговор, убийство, атентат. . .

То бе двубой, но не зарад жена. . .

То бе двубой на два различни свята.

С тържествени, възторжени думи поетесата чертае завидната съдба на този, който е паднал в такъв трагичен конфликт. Идеите, на които е служил, ще запазят невредимо неговото име през вековете. Неговият пример ще бъде светлата диря, която ще сочи пътя напред. Пушкин израства в сиянието на предвестник и изобразител за неизбежната победа на прогреса:

Ще минат век след век неповторими —

ти като фар ще сочиш път в нощта —

над всички имена — огромно име —

поет — предтеча и пророк.

Свързан с народа, изразител на съкровените му надежди и мечти за свобода, Пушкин добива своето признание тъкмо след победата на Великата октомврийска социалистическа революция, когато върху пращите развалини на рухналия свят е написано честното му име. И това е, защото в своето време е проникнал в съдбата на руския селянин, дигнал е глас на протест, безпощадно е изобличил самодържавието и крепостничеството.

Поет на смелата, свободна мисъл,
на непритворно непокорство,
херолд на истината —
приятел горд на декабристите,
що пръв видя теглото на мужика
и от чертозите на своята муза
лирическият празен стих разби, —
и през ония тъмни дни написа :
„Не ми е нужна звънна лира,
потребен ми е Ювеналов бич.“

За Грубешлиева Пушкин е не само предтеча и пророк на социалния прогрес, но и поет борец, гражданин, който чрез удара на сатирата проправя пътя на бъдещето.

В друг аспект е показан руският поет от Младен Исаев в неговото стихотворение „Пушкин“. Във вълнуващи стихове българският поет нахвърля картината на епохата, в която е творил Пушкин, онова тъмно и безнадеждно време, когато е разцъфтял неговият гений. И над тази „безнадеждност, тъга и пианство“ пламва Пушкиновият порив за друг живот на родната страна:

Пушкин пъ вдахновен
и мечта
за свободна Русия —
пълни с жар стихове
в заледения век посвети ѝ.

Но онзи век, който прострелва волния гений, е отминал. В съвременната епоха зреят нови пориви, расте нов човек с вдъхновени светли устремления към бъдещето. Сега тях нищо не може да убие. И това е, защото вече е победило делото на социализма:

И светът днес е друг;
в снеговете, безкрайни и чисти,
пее волният внук
на декабриста !

Нещо повече: не само в родината на великия Пушкин е настъпил друг живот. Пламъкът на свободата е обагрил много сърца, обхванал е голяма част от човечеството. И всички те съчувствуват на страната на съветите, на възторженото дело на Пушкин:

И ведно със „славян и тунгуз“
днес се радват на гения светъл
— на прекрасната „Рус“ —
милиони по нашта планета.

За Младен Исаев образът на Пушкин е представен като неизбежно трагичен в едно тъмно време. Но неговата съдба не може да се повтори във времето, когато Исаев пише стихотворението си. Победата на революцията е осъществила неговите мечти в родината му. Тази победа е гаранцията за тяхното осъществяване и върху цялата земя.

Прочувствена възхвала на великия поет отправя и Пантелей Матеев в стихотворението си „Пушкин“. В отвлечени образи поетът рисува тревожната епоха, през която живее и която не предразполага към поетически възторзи. Животът е сложил тежки задачи пред човека, който е чужд на поетическо възвисяване над света:

И чужд ни е лирическият порив —
на хората от миналия век —
със поетичен патос не говорим,
а с духа на обикновен човек.

Пушкин обаче не е от онези поети, които се откъсват от света. Той е изразил величавия бунт на човека срещу вековното тегло, дал е простор на благородния си гнев. И затова отношението на съвременния поет към него е друго. В него той чувства нещо съзвучно с тревогите и възжеланията на своята съвременност:

Затуй и днес се спираме смирено
и Пушкина четем със порив нов
и със сърце отново озарено
от красота, и гордост и любов.

Матеев вижда у Пушкин хуманиста, певеца на декабристите, възвестителя на „човещина лъчиста“, която звъни и грее в неговия стих, която е скъп завет за нашата епоха:

В нея звън дочуваме, приижда
оная мощна истина в света,
поетът с мъдра реч що бе съзиждал
и в свидна песен ни я завеща.

Ангел Тодоров по свой начин е изразил възторга си пред Пушкин, преклонението си пред неговото дело, пред величието му на световен поет. В стихотворението си „На Пушкин“ той признава, че александрийският стих е тежък за възхвалата, която иска да отдаде на гения на руската поезия и затова той ще го възвеличи в „свободна песен“. За него Пушкин е поет, който буди в душата пламъка на благородни чувства, чертае перспективите на социалния прогрес, дава израз на народните възжелания:

Той — пълен с пламъка небесен —
и в камъка събуди страст.
Той бе живителният тласък
към нови светли векове,
той беше ехо многогласно
на племена и лесове.

Тази устременост към бъдещето прави Пушкин любим поет за времето на автора, за неговото отечество през това време, издига го до положението на поет, който окриля копнежа по нов свят:

Затова — сред нощ безлунна —
тук, зад тоя шумен Дунав,
славим твоите чудесни
песни;
и, пред утрото желано,
тук, в полите на Балкана,
в нас събужда твойто име
образи незабравими !

Любимите на Пушкин образи са любими и на поета. Неговото предсказание се е сбъднало не само по отношение на тунгуза и калмика, но и по отношение на българина, който

в детинството учи твоя стих,
до старост ти се възхищава,
ти нашата славянска слава!

Трайната памет за Пушкин у всички народи, живата им любов към него, неугасимата действителност на неговото слово говорят, че той не е „славянин само“, но и световен поет, изключителен по величие, мощ и сила на поетическо слово — „действителният Златоуст, с ореол от блясъци огромни!“

За Ангел Тодоров авторът на „Евгений Онегин“ е велик руски народен поет, който е отразил съкровенията въжделения на всички народи, завоювал е място на велик световен поет с неугасваща слава.

И Лозан Стрелков по това време в стихотворението си „Моя песен“ изразява възторга си пред Пушкин.

Твърде показателно е, че възхищението пред жизнената участ и дело на Пушкин обхваща и младото поколение, което в стихотворни опити изразява отношението си към него. В случая не е важна толкова поетическата стойност на създадените стихотворения, в които в повечето случаи искреният възторг не изкупва безкрилото въображение, бледната поетична багра, тежкия ритъм. Тези стихотворения говорят, че образът на Пушкин е заседнал в сърцата на младите, че той буди техния възторг, раздвижва въображението им за творчески пориви. Те са психологически документ, че Пушкин живее в съзнанието на поколенията.

V

След победата над фашизма в 1944 г., с установяването на народната власт и пълното господство на метода на социалистическия реализъм в литературата, за руската и съветска литература в България се открива нестесняван от нищо достъп. През това време всяка повече или по-малко кръгла годишнина от раждането или смъртта на Пушкин се отбелязва с възторжени статии, публични доклади и пр. В тази историческа обстановка през 1949 г. чествуването на 150-годишнината от раждането на Пушкин заслужено се превърна във всенароден празник не само на великия руски поет, но и на съветската култура, която оправдано гради своето дело и върху великото наследство на Пушкин. През това време се написаха стихотворения за него от редица млади поети. Николай Стайков дава израз на своето чувство пред гения на руската поезия в стихотворението си „Пушкин“. Пленен от неговата поезия, нашият поет му посвещава „благодарствен стих“. Сблъскал се с „тъмнините“ още на зарята на своя творчески път, Пушкин след това смъква маската на подлещите, възвеличава родната природа, пръв споява поезията с живота на народа:

Ти с гения си пръв разгатна
Русия, нейната любов
и силата ѝ необятна
и щедра като Пугачов.

Но Пушкин е за Николай Стайков не само велик народен поет. Той е мост между минало и настояще, символ и на онази вътрешна връзка между българския и съветските народи. Нашият поет чувства присъствието на Пушкин и в сегашния момент на исторически живот, когато съветският човек поднася с братска ръка помощ в изграждането на социализма в България:

И днес ни лъха все тъй пресен
мъжествения аромат
на твойта звънка, бойка песен
в речта на руския ни брат.

★

Вижда се, от средата на миналия век досега Пушкин не престава да привлича вниманието на много български поети, не престава да буди у тях най-високи чувства. За него пишат поети от различен ранг, с различен творчески облик, различни по степен на утвърденост, с различен метод на художествено познание на действителността. Оценявайки създаденото за великия руски и световен поет, не можем обаче да не отбележим, че то е различно и по стойност. У Вазов, Вапцаров и др. имаме по-углъбено, творческо осмисляне характера на поетическото дело и участието на гениалния поет. При други случаи не е избегната известна маниерност, на места творческите усилия не надхвърлят рамките на историческия материал, последният не винаги е органически подчинен на авторския замисъл. Въпреки всичко това обаче, всички стихотворения, посветени на Пушкин, в повечето случаи риторични по тон и начин на построение, звучат искрено, на места патетично, заразяват с непосредствеността на своето чувство. Това говори, че Пушкин е влязъл дълбоко в сърцето на много поети, станал е скъп и любим за много български творци, превърнал се е за тях в пример за служене чрез оръжието на словото на народ и човечество в името на свобода и социален прогрес.

Характерно е, че през различните периоди от историческото развитие на българския народ, в зависимост от различните условия на социален живот, се създават и съответни, повече или по-малко типологически сходни образи за поета. Едни са тези образи преди и скоро след Освобождението на България, други — през периода от Великата октомврийска социалистическа революция до народната победа през 1944 г. В едни случаи Пушкин се рисува като поет, който е съдействувал за изграждането на наши поети като поети-граждани, които виждат у него образец за високо изкуство, посветено в служба на народа. В други случаи чрез създадения образ за Пушкин се утвърждава привързаност към Русия и славянството, дава се отпор на политическа ориентация към западноевропейски страни. В трети случаи образът на великия поет се осмисля в плана на пропагандиране идеите на социализма. Общото, което свързва всички образи, създадени за Пушкин, е, че той се явява в озарението на велик поет, изразител на народни въжделения, носител на социален прогрес в национален и световен мащаб. Заслужава особено да се подчертае, че българските поети винаги актуализират делото на поета, създават образи за него, които намират щастливо осмисляне в контекста на епохата, оказват се съзвучни с тенденциите на прогресивните социални сили.

Тази актуализация, това осмисляне делото на Пушкин в светлината на съвременните исторически задачи се изразява в това, че много поети виждат у него предтеча на съвременния етап от социалното развитие на човечеството, осъществен най-напред в Съветския съюз. Най-характерното за този род образи, създадени за великия поет, може да се определи със собствените негови думи, казани за Мицкевич: „Он говорил о временах грядущих“. Всичко това включва стихотворенията за Пушкин в най-светлата традиция от развитието на българската литература.